

3. Конфліктологія: навчальний посібник / за ред. М.П. Гетьманчука. П.П. Ткачука. – Львів: ЛІСВ, 2007. – 326 с.
4. Кузьменко Т.М. Соціологія: навч. посіб. / Т.М. Кузьменко. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 320 с.
5. Політологія: навчальний посібник / М.П. Гетьманчук, В.К. Гришук, Я.Б. Турчин та ін.; за заг. ред. М.П. Гетьманчука. – К. Знання, 2011. – 415 с.
6. Тихомирова Є.Б. Конфліктологія та теорія переговорів: підручник / Є.Б. Тихомирова, С.Р. Постоловський. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. – 240 с.

Ковалиско Н.В. Социальное самочувствие и ощущение собственной безопасности в оценках граждан Украины

Выделен и проанализирован феномен социального самочувствия, рассмотрено понятие ощущения безопасности граждан нашего государства.

Ключевые слова: психическое здоровье, уровень личной безопасности, правоохранительные органы.

Kovalisko N.V. Social well-being and safety sense estimated by the citizens of Ukraine

The phenomenon of social well-being is singled out and analyzed and the concept of asafety sense of the citizens of our state are examined.

Key words: mental health, personal safety, law enforcement agencies.

УДК 341.981

В.О. Лефтеров

**ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ КОНФЛІКТОЛОГІЇ
ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ**

Розглядаються проблемні теоретичні і практичні питання, структура і зміст наукової та навчальної дисципліни «Професійна конфліктологія працівників органів внутрішніх справ» у контексті забезпечення національної безпеки.

Ключові слова: професійна конфліктологія, навчальна дисципліна, діяльність працівників органів внутрішніх справ, забезпечення національної безпеки, екстремальні конфліктні ситуації.

Постановка проблеми. В сучасних умовах демократизації суспільних відносин в Україні постає потреба подальшого вдосконалення

професійної діяльності правоохоронців, розвитку співробітництва і партнерських взаємин правоохоронних інститутів держави із населенням. Адже охорона громадського порядку, боротьба зі злочинністю є одними із основних напрямів забезпечення національної безпеки, що загалом становить захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам.

На передньому краї охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю стоять органи внутрішніх справ, діяльність яких належить до класу найбільш складних у виконанні професій і характеризується підвищеним рівнем екстремальності. Діяльність ОВС знайшла пряме законодавче закріплення у Законі України від 19 червня 2003 р. «Про основи національної безпеки України», в якому МВС України визначено одним із суб'єктів забезпечення національної безпеки як однієї з найважливіших сфер державної політики України [1].

Правоохоронна діяльність апіорі конфліктогенна, бо покликана протистояти, іноді навіть жорстко, злочинним діям і окремих людей, і малих і великих груп. На жаль, повне викорінення такого негативного, надзвичайно конфліктного суспільного явища як злочинність на сучасному етапі є лише бажаним. Тому реальна діяльність органів внутрішніх справ із попередження і припинення протиправних дій часто протікає в несприятливих умовах. Як свідчать численні дослідження вітчизняних і зарубіжних фахівців, діяльність правоохоронця в таких випадках є однією з найбільш складних за одночасністю, різноманітністю, жорсткістю, а деколи й за суперечністю вимог, що пред'являються до нього. Інтенсивна взаємодія цих характеристик у поєднанні з іншими чинниками та умовами (небезпека для життя і здоров'я, відповідальність за наслідки тощо) кожного разу переводить працівника міліції, що потрапляє в таку ситуацію, в режим особливого протікання психічних процесів і критичних випробувань його особистості. При цьому що складніше і відповідальніше оперативно-службове завдання з охорони правопорядку і боротьби зі злочинністю, то більш конфліктними і небезпечними є умови, в яких працівник міліції має діяти, тим більш суворо перевіряються не тільки його професійні знання, навички і вміння, але й глибинні ресурси його особистості та організму, моральні й вольові якості.

Поряд із екстремальними конфліктними ситуаціями працівники ОВС у повсякденній діяльності часто потрапляють в конфронтацію з учасниками кримінального процесу, окремими людьми і групами, зазнають непорозуміння із громадянами, колегами керівниками, іншими службами ОВС та правоохоронними структурами, органами влади то-

що. Працівників міліції також не минають і конфлікти в особистому житті, побутовій, сімейній на інших сферах, що цілком нормально для життя будь-якої людини в умовах сучасної соціальної взаємодії.

У цій площині актуалізується проблема впровадження в роботу з різними категоріями працівників правоохоронних органів системної конфліктологічної підготовки, розвитку в них практичних умінь і навичок ефективного вирішення професійних конфліктів на засадах ґрунтовної теоретичної підготовки з основ професійної конфліктології.

Стан дослідження. Поняття конфлікту належить і буденній свідомості, і науці, що наділяє його своїм специфічним змістом. Конфлікти, як суттєва сторона соціальних зв'язків, взаємодії і відносин людей, їх поведінки і вчинків, з незапам'ятних часів притягували до себе увагу людини. Свідчення тому – міфологія і релігія різних народів, фольклор і пам'ятники стародавньої літератури, судження античних і середньовічних мислителів, досягнення соціальних і гуманітарних наук.

Проблеми конфліктології, конфліктних ситуацій завжди цікавили науковців, політиків, практиків. Філософія, історія, культура, політологія, світові релігії оперують поняттями конфлікту через поняття добра і зла, порядку і хаосу. Проте як самостійна наукова галузь конфліктологія – порівняно молода наука. У завершеному вигляді вона сформувалася в середині ХХ століття. Є чимало праць з фундаментальних і прикладних проблем конфліктології. Поряд із класиками, такими як М. Вебер, Р. Дарендорф, Г. Зіммель Л. Козер, Е. Мейо, проблеми конфліктології розробляються сучасними вченими, в тому числі й українськими. Серед них А. Анцупов, В. Великий, Н. Гришина, Л. Ємельяненко, С. Ємельянов, В. Іванов, В. Кудрявцев, Ю. Лукін, В. Петюх, Д.Г. Скотт, О. Шипилов та інші [2–7].

Мета статті – здійснення теретико-прикладного аналізу проблемних питань, структури та змісту науково-навчальної дисципліни «Професійна конфліктологія працівників органів внутрішніх справ» у контексті забезпечення національної безпеки.

Останнім часом здійснені дослідження й аналіз проблем конфліктології в діяльності органів внутрішніх справ України. Так, за твердженням О. Бандурки, працівникам органів внутрішніх справ доводиться брати участь у різних за своїми характеристиками конфліктних ситуаціях, основні з яких можна виділити залежно від того, в якій сфері діяльності працівників вони виникають. О. Бандурка наводить декілька класифікацій конфліктних ситуацій в органах внутрішніх справ, серед яких внутрішні й зовнішні, природні й штучні, міжособистісні та внутрішньоособистісні, відкриті й закриті (латентні), конфлікти, що мають особисті, групові чи громадські цілі. Крім

цього, О. Бандурка виділяє такі види конфліктів в органах внутрішніх справ: закономірні, необхідні, вимушені, функціонально невинуваті; залежно від емоційного стану – з високою емоційною напруженістю, з помірною емоційною напруженістю, без емоційної напруженості; стихійні, заплановані, спровоковані, ініціативні; залежно від часу розгортання – короткочасні, тривалі, затяжні (безвихідні); залежно від процесу розгортання, наслідків розв’язання – керовані, слабокеровані, некеровані (стихійні) [8].

Ще одна українська дослідниця конфліктів в органах внутрішніх справ І. Ващенко вважає, що виникненню конфліктів в ОВС на соціально-професійній основі сприяють такі причини: недосконалість системи добору й розстановки кадрів; зазіхання працівника на вищу посаду й обмеженість можливостей їх задоволення у підрозділі; прогалини в нормативних документах, що регулюють порядок несення служби; різний ступінь зацікавленості суб’єктів під час взаємодії на кожному етапі професійної діяльності; правова закріпленість працівника за посадою або місцем за низького рівня його ділових якостей і за наявності іншої кандидатури на його заміну, яку керівник не може здійснити; крайнощі кадрової політики у підрозділах (повна заміна фахівців-практиків дипломованими фахівцями або, навпаки, пониження ролі чи навіть ігнорування фахівців із дипломами) [9].

І. Ващенко серед причин конфліктів у діяльності працівників ОВС визначає: соціально-психологічні (хибні образи конфлікту, різний підхід до оцінки одних і тих же складних подій, психологічні умови застосування офіційної оцінки, розбалансована рольова взаємодія людей, внутрішньогруповий фаворитизм тощо); соціально-демографічні (коли у підрозділі розпочинають переважати інтереси однієї демографічної групи над іншою, відбувається перерозподіл ролей, загострюються негативні сторони психології різних вікових груп тощо); організаційні (недосконала система організації структури МВС України, неправильна організація праці у підрозділі, неправильний розподіл заробітної плати); матеріально-технічні (застаріле обладнання та машини, праця в несприятливих умовах, нерухомість тривалий час, загазованість, шум тощо) [9].

Необхідна подальша розробка питань щодо чинників та типології професійних конфліктів працівників органів внутрішніх справ, особливостей юридичних конфліктів у професійній діяльності працівників міліції. Особливої уваги потребує аналіз професійних конфліктів, пов’язаних зі службовим травматизмом і застосуванням силового впливу, розгляд шляхів і методів менеджменту професійних конфліктів працівників ОВС, їх профілактика та розв’язання.

Виклад основних положень. Основною метою діяльності всієї міліції є захист від протиправних посягань на життя, здоров'я, права і свободи громадян, власність, навколишнє середовище, інтереси суспільства та держави. Серед принципів забезпечення національної безпеки є пріоритет прав людини, верховенство права, пріоритет договірних (мирних) засобів у вирішенні конфліктів. З уваги на це вважаємо, що досягненню мети діяльності міліції та реалізації принципів забезпечення національної безпеки сприятиме розробка та впровадження самостійної наукової та навчальної галузі (дисципліни) «Професійна конфліктологія працівників ОВС».

Як теоретико-прикладна дисципліна професійна конфліктологія працівників ОВС має три рівні знань:

а) загальнотеоретичний і методологічний, який пояснює природу конфліктів як соціальних феноменів, аналізує їх структуру, ознаки, елементи в системі суспільних взаємин;

б) теоретико-практичний, на якому розробляються теорії, простежуються особливості, виокремлюються та аналізуються типи й чинники конфліктів у різних професійних ситуаціях діяльності працівників органів внутрішніх справ;

в) емпірично-прикладний, який є підґрунтям професійної конфліктології, утворюється на основі емпіричних досліджень і складається із зафіксованих фактів, експериментів, тестувань, моделювання, тренінгів щодо вияву управління та вирішення конфліктів під час професійної діяльності працівників ОВС.

До об'єкта професійної конфліктології працівників ОВС відносно всі вияви конфліктної соціальної взаємодії у професійній діяльності працівників органів внутрішніх справ, а також у їх соціальному житті, тобто вся нескінченна розмаїтість реальних конфліктів, зокрема професійних, якими наповнене минуле і сучасне суспільне життя.

Конфлікти – невичерпний об'єкт пізнання з огляду на численність існуючих та стрімке зростання нових конфліктологічних ситуацій. Водночас об'єкт конфліктології є більш консервативним наукоутворювальним чинником, ніж предмет. До предмета професійної конфліктології працівників ОВС віднесемо закономірності виникнення, ескалації і розв'язання професійних конфліктів, у тому числі основи медіації та ведення переговорів як ефективних засобів розв'язання конфліктів.

Загалом предмет конфліктології виступає більш динамічним елементом, його межі постійно уточнюються в результаті розвитку науки. Так, на ранніх стадіях становлення конфліктології до її предмета було віднесено переважно деструктивні, тобто руйнівні функції,

менше – конструктивні функції конфліктів, а тепер до предмета конфліктології додаються нові функції конфліктів: групоутворення, інноваційні, інформаційні тощо. Крім того, стає очевидним, що об'єкт професійної конфліктології працівників ОВС стає більш вузьким і охоплює здебільшого юридичні (правоохоронні) конфлікти, а предмет розширюється через включення в нього методів управління конфліктними ситуаціями під час професійної діяльності, культури конфліктної поведінки, закономірностей профілактики конфліктів.

Отже, предметом професійної конфліктології працівників ОВС як інтеграційної галузі наукових знань є загальні закономірності виникнення, розвитку і вирішення конфліктних ситуацій, інцидентів і конфліктів у професійній діяльності працівників міліції, а також основні принципи, способи, закони, механізми, прийоми діяльності щодо конфліктного зіткнення, управління конфліктом і його розв'язання.

Методологія професійної конфліктології працівників ОВС, як цілісна система логічно пов'язаних теоретичних, власне методологічних, методичних та організаційно-технічних процедур отримання достовірних знань щодо природи, сутності, змісту конфліктів, базується на фундаментальних наукових принципах, серед яких:

1. Принцип єдності теоретичних узагальнень та емпіричних досліджень орієнтує конфліктологів не зводити вивчення конфліктів до аналізу паперів, так званих «карт конфлікту» чи думок, що відображають конфліктну взаємодію, а звертатися до безпосереднього дослідження реальних конфліктів конкретних суб'єктів у певному соціальному середовищі.

2. Принцип діалектичного розвитку – містить розуміння безперервності розвитку і зміни будь-якого явища і процесу. Цей принцип вимагає під час вивчення професійних конфліктів у діяльності ОВС виявляти тенденції їх еволюції. Розвиток конфлікту може бути поступовим, безперервним, тривалим, нерівним, скачкоподібним від одних форм до інших, частіше від простих до складніших.

3. Принцип діалектичної єдності теорії, експерименту і практики допомагає будувати дослідницькі стратегії в професійній конфліктології, зіставляючи емпіричну базу і теоретичні конструкції.

4. Принцип системного підходу – вимагає розглядати конфлікт як цілісне, складне, органічне поєднання всіх елементів (складових) конфлікту, зв'язки між елементами, а також сукупність зв'язків конфлікту із зовнішніми умовами. Цей принцип говорить про те, що конфлікт у житті не є самодостатнім, він включений у більш широку систему соціальних відносин.

5. Принцип об'єктивності – один із найважливіших принципів наукової оцінки – вимагає мінімізувати вплив особистісних і групових

інтересів, настанов, упереджень та інших виявів суб'єктивізму щодо процесу вивчення конфліктів і висновків.

Професійна конфліктологія працівників ОВС є міждисциплінарною наукою і базується на загальних категоріях конфліктології й професійної діяльності працівників ОВС, а також використовує наукові поняття філософії, соціології, психології та права, спирається на власні свої результати. Пропонуємо дотримуватися такої системи категорій професійної конфліктології працівників ОВС: конфлікт; юридичний конфлікт; правоохоронний конфлікт; професійний конфлікт у діяльності працівників ОВС; конфліктоген; типологія професійних (правоохоронних) конфліктів; функції професійних (правоохоронних) конфліктів; динаміка професійного (правоохоронного) конфлікту (ескалація, реескалація, вирішення); менеджмент професійних конфліктів; попередження професійних конфліктів в ОВС; вирішення професійного (правоохоронного) конфлікту; інститут переговорів; динаміка і методи переговорного процесу; медіація тощо. На підставі цих категорій відбувається формування більшості конфліктологічних понять та основна проблематика професійної конфліктології працівників ОВС.

До безпосереднього змісту дисципліни «Професійна конфліктологія працівників ОВС» пропонуються такі структурні розділи:

– Загальні положення професійної конфліктології працівників ОВС.

– Психологічна та соціальна природа конфлікту.

– Класифікація та структурно-функціональний аналіз конфлікту.

– Специфіка та типологія професійних конфліктів працівників органів внутрішніх справ.

– Юридичний конфлікт як різновид соціального конфлікту.

– Класифікація юридичних конфліктів.

– Стратегії та форми поведінки людини в юридичних конфліктах.

– Менеджмент конфліктів в органах внутрішніх справ.

– Професійні конфлікти працівників ОВС, пов'язані зі службовим травматизмом та застосуванням силового впливу.

– Шляхи та прийоми розв'язання професійних конфліктів у діяльності працівників ОВС.

Метою навчально-наукової дисципліни «Професійна конфліктологія працівників ОВС» є отримання теоретичних знань, оволодіння технологіями аналізу та врегулювання конфліктів у професійній діяльності працівників міліції, а також допомога у позитивному сприйнятті змін конфлікту як творчої можливості, опанування методів і навичок профілактики, попередження й управління конфліктами.

Серед окресленого кола базових категорій, питань і структурного змісту професійної конфліктології працівників ОВС вважаємо за необхідне виокремити деякі специфічні проблеми цієї науково-навчальної галузі в контексті забезпечення національної безпеки.

Так, за нашою класифікацією до професійних конфліктів працівників органів внутрішніх справ належать:

- 1) кримінальні конфлікти та конфлікти з учасниками кримінального процесу;
- 2) конфлікти з громадянами;
- 3) конфлікти з керівництвом;
- 4) конфлікти з колегами;
- 5) конфлікти між службами і підрозділами ОВС, іншими правоохоронними органами;
- 6) конфлікти з місцевими органами самоврядування, підприємствами, комунальними службами тощо.

Розглянемо деякі з наведених специфічних конфліктів у професійній діяльності працівників ОВС. Як зазначалося вище, органи внутрішніх справ посідають важливе місце в системі забезпечення національної безпеки. Понад 80% злочинів, що фіксуються у кримінальній статистиці, становлять злочини, які виявляються і розслідуються органами внутрішніх справ. Тому до одного із головних завдань професійної конфліктології працівників ОВС належать проблеми попередження та вирішення кримінальних конфліктів.

Кримінальний конфлікт – це «конфлікт із кримінальним законом», у який вступає людина, що скоїла суспільно небезпечне діяння. Способом виявлення та розв'язання кримінального конфлікту є кримінальне судочинство. У процесі попереднього розслідування та розгляду в судах кримінальних справ виникають і вирішуються кримінально-процесуальні конфлікти.

Конфліктні ситуації в діяльності ОВС з розкриття й розслідування злочинів характеризуються великим емоційним напруженням, значною тимчасовою протяжністю, широким діапазоном можливих наслідків результату конфлікту, необхідністю суворого дотримання закону. Особливо конфліктогенними є такі слідчі дії, як обшук, допит, слідчий експеримент, пред'явлення для опізнання, призначення експертизи. Вельми конфліктно можуть проходити й такі процесуальні дії: затримання підозрюваного, накладення арешту на майно, ексгумація трупа, отримання зразків для порівняльного дослідження, контроль і запис переговорів тощо.

У діяльності працівників міліції, особливо в частині охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю, часто виникають

конфлікти, які створюють ризик і небезпеку для їх життя та здоров'я, є потенційно небезпечними для інших громадян. Випадки загибелі та поранень працівників органів внутрішніх справ, на жаль, ще відбуваються в таких екстремальних конфліктних ситуаціях, як фізична протидія, опір працівникам міліції з використанням холодної та вогнепальної зброї, припинення масових безладів, групових порушень, затримання правопорушників, перевірка документів у підозрілих осіб тощо. В таких професійних конфліктах під час службової діяльності, застосування засобів силового впливу працівниками ОВС є не тільки їх правом, а й обов'язком, особливо коли йдеться про припинення злочину, затримання небезпечних злочинців, забезпечення власної безпеки та безпеки громадян. Тому серед проблем професійної конфліктології працівників ОВС, поряд із засвоєнням навичок безконфліктного спілкування, вмінь розв'язання протиріч без силового впливу, значне місце посідають питання професійно-психологічної готовності працівників до правомірного застосування вогнепально-силового впливу.

Висновки. Професійна конфліктологія працівників органів внутрішніх справ є міждисциплінарною науково-навчальною та практичною галуззю, яка покликана сприяти професійній підготовці працівників міліції до виконання покладених на них завдань із охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю. Ці завдання є складовими цілісної системи забезпечення національної безпеки.

До базових проблем професійної конфліктології працівників ОВС включені і загальнонаукові конфліктологічні проблеми, і специфічні питання, що ґрунтуються на особливостях професійної діяльності працівників міліції. Це такі проблеми: аналіз і розв'язання юридичних (правоохоронних) конфліктів; чинники та типологія професійних (правоохоронних) конфліктів працівників ОВС; динаміка професійного (правоохоронного) конфлікту; менеджмент професійних конфліктів в ОВС; засоби і прийоми вирішення професійного (правоохоронного) конфлікту тощо. Окремого аналізу та розв'язання потребують проблеми кримінальних і кримінально-процесуальних конфліктів, вирішення екстремальних ризиконебезпечних конфліктних ситуацій, в тому числі засобами застосування фізичної сили, спеціальних засобів і табельної вогнепальної зброї.

За сутністю професійна конфліктологія працівників ОВС є квінтесенцією професійної компетенції та суб'єктивних можливостей людини, тому логіка побудови і засвоєння цієї навчальної дисципліни викликана ідеєю розкриття суб'єктивних можливостей людини – працівника міліції. Пропонуємо обов'язкове включення «Професійної конфліктології працівників ОВС» до навчальних планів підготовки

фахівців для органів внутрішніх справ у відомчих навчальних закладах МВС України.

1. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
2. Анцупов А.Я. Конфликтология: учебник для вузов / А.Я. Анцупов, А.И. Шипилов. – 3-е изд. – М., 2008. – 496 с.
3. Великий В.М. Конфліктологія: навчальний посібник / В.М. Великий. – Херсон: Видавництво Чуєв С.М., 2006. – 339 с.
4. Гришина Н.В. Психология конфликта / Н.В. Гришина. – СПб.: Издательство «Питер», 2005. – 464 с.
5. Емельянов С.М. Практикум по конфликтологии / С.М. Емельянов. – СПб.: Издательство «Питер», 2000. – 368 с.
6. Смельяненко Л.М. Конфліктологія: навч. посібник / Л.М. Смельяненко, В.М. Петюх (заг. ред.), Л.В. Торгова (заг. ред.). – К.: КНЕУ, 2003. – 315 с.
7. Иванов В.М. Юридична конфліктологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В.М. Иванов, О.В. Иванова. – К.: МАУП, 2004. – 224 с.
8. Бандурка А.М. Конфликтология: учеб. пособие для вузов / А.М. Бандурка, В.А. Друзь; Университет внутренних дел МВД Украины. – Харьков: РИП «Оригинал», Фортуна-Пресс, 1997. – 356 с.
9. Ващенко І.В. Конфлікти: сучасний стан, проблеми та напрямки їх вирішення в органах внутрішніх справ: монографія / І.В. Ващенко. – Харків: ОВС, 2002. – 256 с.

Лефтеров В.А. Проблемы профессиональной конфликтологии сотрудников органов внутренних дел в контексте обеспечения национальной безопасности

Рассматриваются теоретические и практические вопросы, структуры и содержания научной и учебной дисциплины «Профессиональная конфликтология сотрудников органов внутренних дел» в контексте обеспечения национальной безопасности.

Ключевые слова: профессиональная конфликтология, учебная дисциплина, деятельность сотрудников органов внутренних дел, обеспечение национальной безопасности, экстремальные конфликтные ситуации.

Lefterov V.A. Problems of Professional Conflict internal affairs officers in the context of national security

The article considers the problem of theoretical and practical issues of the structure and content of scientific and academic discipline «Professional Conflict police officers» in the context of national security.

Key words: professional Conflict, academic discipline, activities of internal affairs officers, national security, extreme conflict.